

Sant Llorenç prop Bagà, excavació-1983

per JORDI BOLÒS I MASCLANS I MONTSERRAT PAGÈS I PARETAS

L'excavació efectuada al monestir de Sant Llorenç prop Bagà, a Guardiola de Berguedà, l'any 1983, veié augmentades les seves naturals dificultats en haver-se buïdat abans d'hora la zona de llevant de l'església, amb la consegüent destrucció d'aquesta part com a document històric.

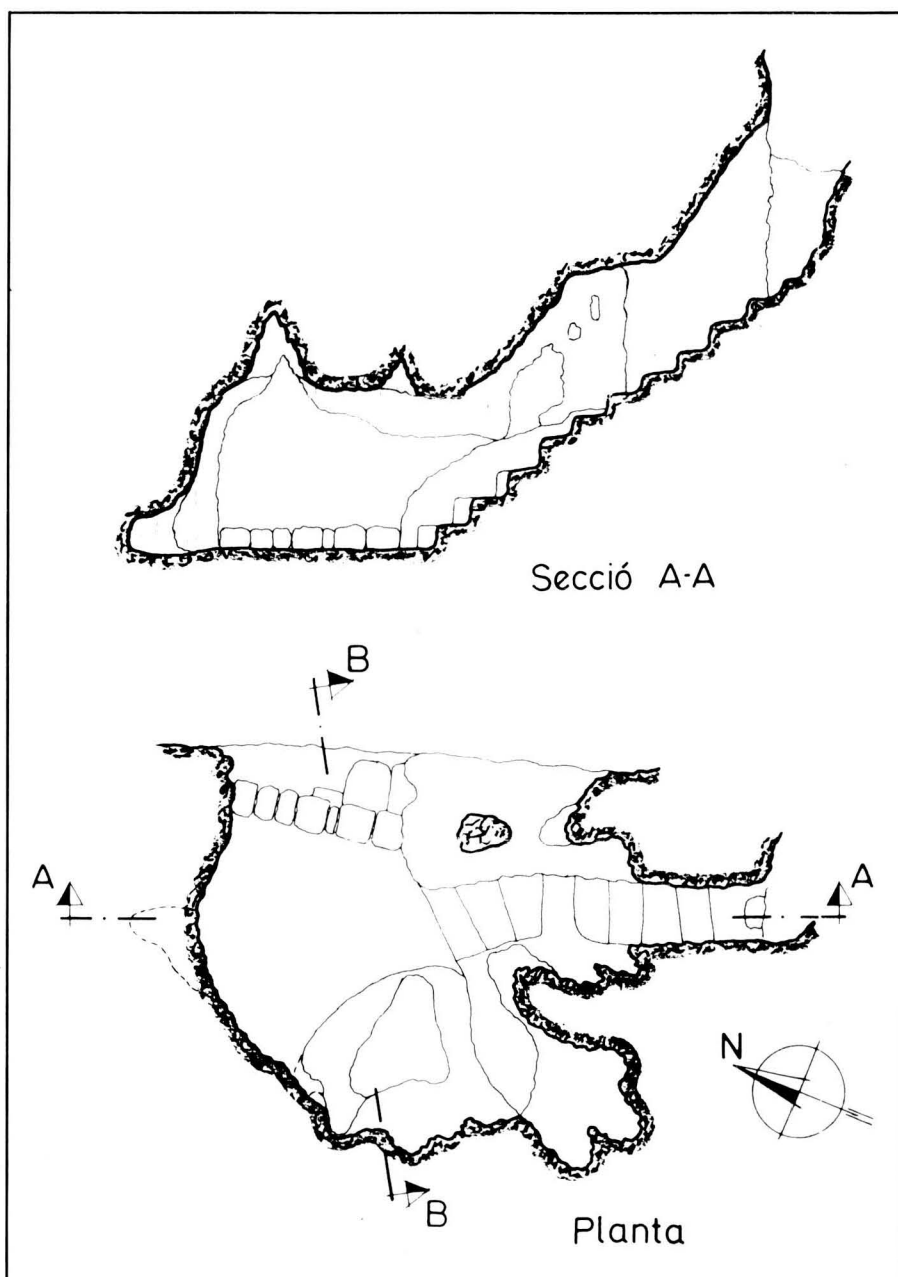
Del dia 1 al dia 10 d'agost del 1983, any que celebràvem el mil·lenari de la consagració de Sant Llorenç prop Bagà, un equip de la Universitat de Barcelona realitzà excavacions a l'antic monestir. Bé que els resultats d'aquesta excavació seran publicats pel *Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya*, els responsables d'aquells treballs —que són els que signen aquest escrit— han cregut que era llur deure d'informar ràpidament i d'una manera directa els veïns de la rodalia de l'antic cenobi, gràcies als quals l'estada dels excavadors a Sant Llorenç prop Bagà esdevingué molt grata.

Delimitació de la zona d'excavació

La nostra intenció, tal com constava en el permís d'excavació del *Servei d'Arqueologia de la Generalitat*, era d'excavar tot el conjunt arqueològic de Sant Llorenç prop Bagà, és a dir, la zona de llevant de l'església, on hi hauria hagut d'haver els absis (la capçalera romànica del temple), els quals segons la tradició erudita es devien haver enderrocats amb els terratrèmols del segle XV; així mateix, també pensàvem excavar la casa on habitaven els monjos (o monestir propiament dit) i les coves eremítiques properes.

Per una causa aliena a la nostra voluntat, que tot seguit exposarem, ens fou impossible d'excavar la zona de llevant de l'església i ens haguérem de limitar a excavar només el monestir i els eremitoris.

A les dificultats corrents que hom podia esperar de l'excavació d'aquest conjunt medieval (per exemple, que el subsòl dels edificis que calia estudiar hagués estat alterat per alguna de les reformes d'època moderna; que els materials arqueològics apareguessin molt fragmentats o barrejats, etc.) s'afegí una complicació suplementària que obligava

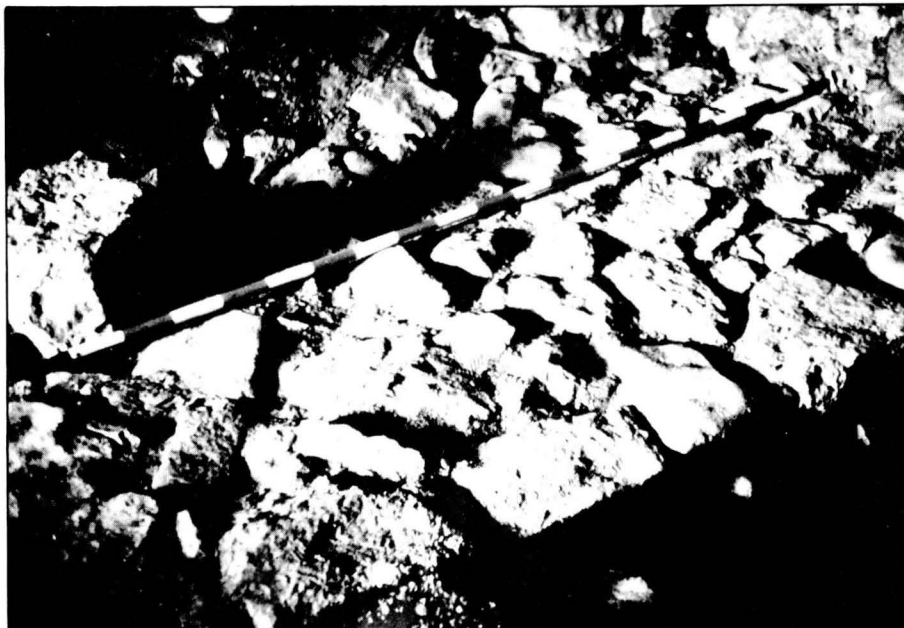
Planta i secció longitudinal de la cova-eremitori núm. 1, de Sant Llorenç prop Bagà. P.POLL

a reduir substancialment la nostra comesa: la zona de llevant de l'església havia estat buidada precipitadament abans de la nostra arribada a Sant Llorenç prop Bagà. Aquest buidatge, que comportà la seva destrucció com a document històric, fou realitzat sota les ordres de l'arquitecte que tenia encomanada la restauració de l'església actual.

La metodologia

Hem seguit el mètode d'excavació que preconitza Michel de Bouard al seu llibre *Manuel d'archéologie médiévale. De la fouille à l'histoire* (Paris 1975, trad. castellana d'Ed. Teide, Barcelona 1977). Forçosament, per causa dels escassos mitjans de què diposàvem —que ens permetien de romandre amb el nostre equip només durant 10 dies a Sant Llorenç—, no hem pogut estendre l'excavació a tota la casa monàstica. Hem excavat, això sí, els eremitoris, i hem estudiat també, però parcialment, la casa on vivien els monjos. Així, hem excavat una bona part de la cambra rectangular que hi ha a llevant, sota la casa de colònies (cambra a la qual s'accedeix des de l'hort). Aquesta cambra o sala, data del segle XI i és ben possible que fos el refector, o potser el dormidor, del monestir. Hem obert i excavat diverses cales fora d'aquesta sala, però dins la zona dels edificis monàstics, al corredor o passadís que és paral·lel a la susdita sala pel costat de ponent. I, encara, excavarem una cala just a tocar del mur que tancava l'església romànica a llevant, cala situada en la part exterior.

Ha estat anotat, dibuixat i fotografiat tot allò que hem trobat. Els estrats, ja fossin o no estèrils, d'enderrocs o de cendres. Tot vestigi, tot fragment ceràmic podem assenyalar puntualment en quin lloc fou trobat, a quina profunditat i dins quin estrat. Això és de summa importància ja que una peça, un fragment de ceràmica, pot datar un estrat d'ocupació o de destrucció. En una excavació, i més encara en les medievals, no podem limitar-nos a recollir i guardar només les peces vistents. Tot el que hi ha soterrat, per modest, per fragmentat que sigui, tot i que no pugui ésser un objecte museístic, té interès, inserit en el seu context arqueològic. Per això, insistim en què per excavar un lloc que fou habitat, un jaciment històric (és a dir un document), cal emprar un mètode científic que ens permeti de restituir vigorosament cada pas de l'excavació, que ens permeti de saber què s'ha trobat a cada estrat. No endebades el procés d'excavació ha estat comparat a la lectura d'un llibre que, en anar-lo llegint, es va destruint. Cal que tot resti anotat, registrat, dibuixat i fotografiat, fins i tot el detall més petit. Cal saber en tot moment en quina pàgina, en quina línia, llegim i

Paviment situat a la part meridional de la cambra del segle XI, al monestir de Sant Llorenç prop Bagà.
J. BOLÒS

quines lletres i signes hi trobem, i consignar-ho. No n'hi ha prou amb buidar de qualsevol manera el llibre i conservar només les cobertes.

Els resultats

Tot esperant que aparegui publicada la memòria de la nostra excavació pel *Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya*, avancem alguns dels resultats.

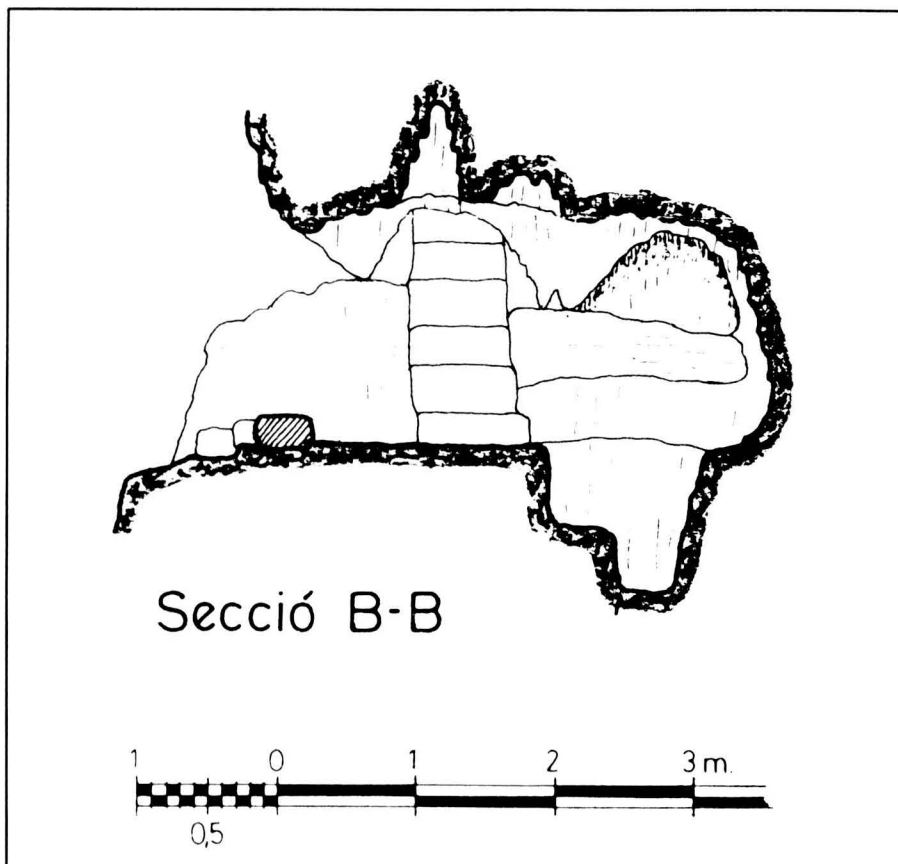
No hem trobat cap construcció monàstica anterior a la conservada. La del segle XIe és la primera i més antiga, al seu subsòl sols hi ha la fonamentació i terres estèrils. Hem de deduir, per tant, que els primers monjos de Sant Llorenç devien viure a les coves properes, com feien aleshores (segles IX i X), i abans encara, segons és documentat molts altres monjos i eremites.) Possiblement en adoptar la regla benedictina, els monjos de Sant Llorenç es veieren obligats a viure comunitàriament, a fer els àpats i a dormir plegats, segons és prescrit per aquesta regla. Per això, no ha d'estranyarnos que anteriorment visquessin en coves. D'aquestes, en resten dues de senceres, una d'elles modificada posteriorment com a colomer. L'altra té una estructura i una disposició molt característica d'aquests habitacles o cel·les, que no sols servien per a allotjar el monjo; sovint, aquest també hi feia oració, raó per la qual hi sol haver un petit raconet, fornicula o absidiol, on poder dipositar una creu o altres objectes de culte. Aquestes coves foren modificades artificialment, segurament pels propis monjos, per a usar-les com a habitatge. Hi foren tallades escales, portes, fornicules, bancs. Hi varen ésser bastits, a més, uns murets d'obra per a impedir que les obertures a l'estimball fossin excessives.

La part més antiga de les construc-

cions monàstiques és la sala rectangular, (sobre la qual s'aixeca la casa de colònies), amb accés des de l'exterior per llevant, des de l'hort. Aquesta sala data del segle XI i fou bastida abans que l'església romànica que conservem (recordem que aquesta és una obra posterior i que no pot ésser identificada amb l'església consagrada el 983), pocs anys, o poc temps, posterior. La sala del segle XI tenia, almenys parcialment, un paviment de pedres trencades de mesures diverses, col·locades gairebé a tocar les unes de les altres, trabades algunes entre elles. En una zona, no gaire lluny de la porta de tramuntana, es construí en època moderna un altre paviment, molt més rústec i descarat. Els arcs de diafragma, que hi foren afegits al segle XIV, reposen, molt probablement, sobre un basament romànic. És a dir, que ja al segle XI, quan es construí la dita sala, es feren també uns contraforts adossats als murs (al mateix emplaçament dels posteriors arcs apuntats els quals aprofitaren com a basament), per a reforçar les parets.

Defora la sala, al corredor proper, hem trobat un altre paviment, de pedres més petites, que podria correspondre als segles XII (finals) o XIII. Al mur que tanca aquest corredor per tramuntana hi ha la part inferior dels muntants d'una altra porta romànica, com la que ja coneixíem del mateix mur situada més a ponent.

La zona que hem excavat no s'usà mai com a cementiri. No hi ha cap vestigi que ho testimonii. El cementiri dels monjos, si no s'ha destruït en alguna reforma moderna o en alguna excavació clandestina, devia ésser situat en un altre indret, no gaire lluny de l'església. Sabem que el monestir gaudí de gran importància als segles XI i XII. Això, de la qual cosa ja ens informaven els documents, ens ha estat corroborat pels frag-

Secció transversal.

P. POLL

ments de ceràmica (molt petits, molt esmicolats, cal dir-ho) trobats, que pertanyen majoritàriament a aquest darrer segle. En canvi, hi ha molt poca ceràmica comuna dels segles XIII i XIV. Hom ha de deduir, lògicament, que el monestir passava una època de pobresa, i que es devien seguir usant les peces, de cuina i de vaixel·la, velles; que no se'n devien comprar les noves. La vida del monestir, però, no s'extingí, i ho sabem pels documents i per l'arqueologia, ja que també hi ha alguns bocins ceràmics posteriors, dels segles XV, XVI i XVII. Hem trobat testimoniada l'existència del sostre o coberta de la casa monàstica en la capa o estrat d'enderrocs inferior a l'actual sòl, el qual deu correspondre al temps que sobre d'aquestes dependències hi hagué la rectoria. Pel context arqueològic, aquesta coberta enderrocada no pot ésser anterior al segle XIV ni posterior al XVII.

L'església

Hom pot comprovar actualment que la zona de llevant de l'església, on hi hauria hagut d'haver la capçalera (que hom suposava que s'havia ensulsiat amb els terratrèmols del segle XV), en realitat no s'acabà de construir mai. Es bastiren, això sí, les parets perimetrals, romàniques, amb el mateix tipus d'aparell que les parts baixes del cos de l'església actual, ben característic del segle XI; amb les mateixes semicolumnes que

trobem adossades als murs de tramuntana i de migdia de l'església, i amb les portes, romàniques, del mateix tipus. De tot això en podem deduir que hi havia el projecte de bastir una gran església, un temple basilical (tres naus) de gran amplitud. I aquest projecte comportava una capçalera diferent a la de la majoria d'esglésies romàniques de l'època, normalment acabades amb absis semicirculars. És probable que aquest projecte originari concebés la idea d'erigir uns absis (o, almenys, un absis) dins la fàbrica rectangular. Almenys és versemblant de creure-ho. Però no tenim cap prova que hagués estat així. Del projecte originari n'han restat les parets i res més. Els absis no s'arribaren a construir mai, ni tampoc s'arribà a bastir cap estructura romànica en lloc seu. L'església restà interrompuda al punt on s'acaba actualment. Les parets que tanquen a llevant els tres trams conservats, en la part inferior, amb un aparell de tradició romànica, però posterior segurament al segle XII, són anteriors al terratrèmol del segle XV. Així mateix, sembla que alguns dels murs, de factura irregular, de disposició asimètrica, que hi ha en aquesta zona de llevant fora de l'edifici actual de culte, són anteriors al terratrèmol. Segurament, en restar interrompuda l'església i reduït el seu àmbit als tres trams de ponent, en aquesta zona de llevant que era tancada pel mur romànic de perímetre, s'hi devien alçar, més o menys barroerament i ràpida, algunes dependèn-

cies del cenobi. Quines? Això sembla que no ho podrem saber mai perquè la zona no ha pogut ésser excavada científicament.

La restauració

Com a historiadors i com a arqueòlegs medievalistes volem exposar el criteri que, creiem que hom hauria de tenir en compte si mai s'emprèn una restauració a fons del conjunt d'edificis del monestir i església de Sant Llorenç prop Bagà. Es resumeix en recomanar que es respecti al màxim el conjunt arquitectònic tal com ha arribat a nosaltres; en el cas de l'església, sense alteracions substancials posteriors als segles XVII i XVIII. Aquest respecte implicaria:

No alterar l'arquitectura de l'església encara que contingui estils d'èpoques diverses i posteriors al romànic (com el portal, el campanar etc.).

Limitar-se a consolidar les parts que amenacin ruina.

Limitar-se a restaurar les parts malmeses (teulada).

No afegir elements arquitectònics estranys, que alterin la fesomia.

Limitar-se a tractar i dignificar els paraments ja existents.

No modificar el conjunt amb l'afegit d'àmbits o d'edificis que obstaculitzin la visualització completa de l'església.

Tenir sempre present que no es tracta de crear cap nou edifici. Que només cal restaurar un edifici preexistent.

Respecte dels fonaments i parets de llevant de l'església actual, haurien de consolidar-se simplement. Creiem que seria absurd i anti-històric intentar de reconstruir l'església romànica que, en aquest sector, no s'arribà a acabar mai. Tampoc fóra correcte d'inventar-se estructures que alteressin les parets de perímetre romàniques.

Pel que fa al monestir, potser valdria més d'acceptar la casa de colònies que hi ha al damunt, bé que lamentem que s'hi hagi construït, ja que amb la seva edificació es destruïren irreversiblement restes arquitectòniques i arqueològiques de les habitacions monàstiques; amb tot, actualment aquest edifici apleix un servei, i, creiem que es preferible de no remenar novament els fonaments, vestigis i terres d'aquest sector, ja que això contribuiria a fer més difícil encara la tasca de l'arqueòleg o de l'historiador.

En relació amb la part antiga d'aquest edifici —sota la casa de colònies— ens remetem a les recomanacions de recomanacions que hem fet per a l'església. I, en aquest cas, si fes falta de fer-hi una reconstrucció caldria prendre sempre com a model els altres edificis romànics del país.

Jordi Bolós i Masclans i
Montserrat Pagès i Paretas